

BULGÁRIA

Magyar album a bolgár kolostorokról

Fontos esemény színhelye volt 1983. november 24-én a budapesti Bolgár Kulturális és Tájékoztató Központ: a sajtó képviselőinek ekkor mutatta be Szabóky Zsolt fotóalbumát a budapesti Képzőművészeti Kiadó. A mű Magyarországon első és egyedülálló ebben a tárgy körben, s meggyőződésünk, hogy nem csak azért egyedülálló, mert első. Hogy létrejöhhessen, többen is összefogtak. A központ igazgatója, Ivan Pejkovszki az első lépésektől kezdve segítette, ösztönözte a vállalkozást, munkatársai, Juhász Péter és Peter Petrov írásaikkal is részt vettek benne. A könyv elsődrendű eseményei mégis a képek, szólnunk mindenekelőtt ezekről kell, hogy a kiadvány egészének jelentőségéről érvényes véleményt alkothassunk.

Az autonóm művészetnek, mint ismeretes, elemi feltétele, hogy sajátos, hogy eredeti legyen. Az ilyen becsvágygal megáldott-megvert fotósnak azonban nehéz gondokat okoz: mit adhat hozzá gépeivel, lencséivel a világhoz? Sokan szinte megfeszülnek azért, hogy a gép rögzítő, behatároló naturalizmusát föloldva valamiként jelentést adjanak a képnek. Van, aki úgy fényképezi önmagát, hogy közben szándékosan bemozdul, aztán még satírozza is a képet, vagy háttal fényképezi magát, így jelezve, hogy a fényképész személyisége kívül reked a láthatón, de azt is, hogy nem engedi magát behatárolni.

Vannak kézenfekvőbb, természetesebb, de korántsem könnyebb lehetőségek is. Mikor a művész tárgyához nem hozzáadja a jelentést, hanem kifejti, kiszabadítja belőle. A képzőművészetben, de még az irodalomban is irányzatok és remekművek jöttek létre e módszer révén. Elég, ha Rilke korai tárgyias verseire utalok itt, de hivatkozhatom a fiatal Illyésre is, aki tételen is hirdette a látványból fejlődő vers elvét:

*...Egyszerű a világ,
amit két szemed lát, épp elég gondot ad.
Ragyognak a tárgyak. Nyald meg a ceruzád.*

(Reggeli meditáció)

Ám ha valaki így közelít a bolgár kolostorokhoz, zavara nagyobb lehet, mintha csak önmagát akarná kifejezni. Nehéz eldöntenie, hogy mire figyeljen, jelentéseik mely rétegét nagyítsa ki.

Mindenekelőtt a kolostorok *történelmi* jelentésrétegével kell számolnia. „Kirabolták, felégették, kirabolták, felégették.” A róluk szóló írások visszatérő motívuma ez. S velük a bolgárság kultúrája annyira összeforrt, hogy virágzásuk és pusztulásuk a bolgár művelődéstörténet ritmusát is jelzi. A *moniszტიr* szó eredeti jelentése: *rejtett hely*. A magános elmélyülésre vá-

gyó vallásos lélek rejtekhelyei voltak az első kolostorok, s ilyen életidegen klastromok máig is léteznek. A bolgár kolostorok is rejtekhelyek lettek, de teljesen más értelemben. Mikor szabad volt Bulgária, Szimeon s a második cárság idején, a kereszténység bolgárrá honosításának messze sugárzó, nagy műhelyeként működtek, a török iga évszázadaiban pedig őrzői lettek az állami lét alá szorult bolgár kultúrának. E szerepük révén nemcsak a bolgár könyvek, de a bolgár szabadsághősök búvóhelyei is lehettek. Sztoján és Mircsó a petropavlovszki kolostorban bontották ki felkelésük zászlóit (1700), Levszki több kolostorban is otthonra talált, a példákat sorolhatnám.

A helyzet és szerep, melyben a bolgár kereszténység és kolostorai léteztek, természetüket is sajátossá formálta. A bolgárok kereszténysége meghittebb, mint az európai katolicizmus, oldottabb a mi reformációnknál, s még populárisabb is, mert csak a nép között élt, hiszen főrangú bolgárság 500 évig nem létezhetett. Az a népi vallásosság, melyet mi csak Erdélyi Zsuzsa és más folklórkutatók könyveiből ismerünk, amelynek naiv és kedves realizmusát legutóbb a *Csiksomlyói passióban* csodálhattuk, a bolgár kereszténység lényegére is jellemző. Hogy nem az elmerült istenkeresés, a világtól elfordító révület hajlékai voltak, hanem a tanulás, a földművelés, a politika műhelyei is, az a vallási életet, a szenteket megörökítő freskókon is kifejeződik. Ennek jeleire Juhász Péter tanulmánya külön nyomatékkal is figyelmeztet.

A fényképész másik lehetősége, nagy kísértője a táj: az erdő, a völgy, mely a kolostorokat rejti, s édeni szépségeivel magára vonja a figyelmet. A harmadik: az architektúra varázsa. Rila hatalmas arányai, karcú oszlopai, kecses ívei, színeinek ritmusa; a Tirnovo környéki kolostorokban, Bacskovón, Bojánán a kerengők, a téglaminták puritán célszerűsége, a freskók őszövségi verete, a kopott falépcsők s a sokféle kő jelbeszéde: patakokról, térdekről, bűnről, üdvösségről — megannyi üzenet.

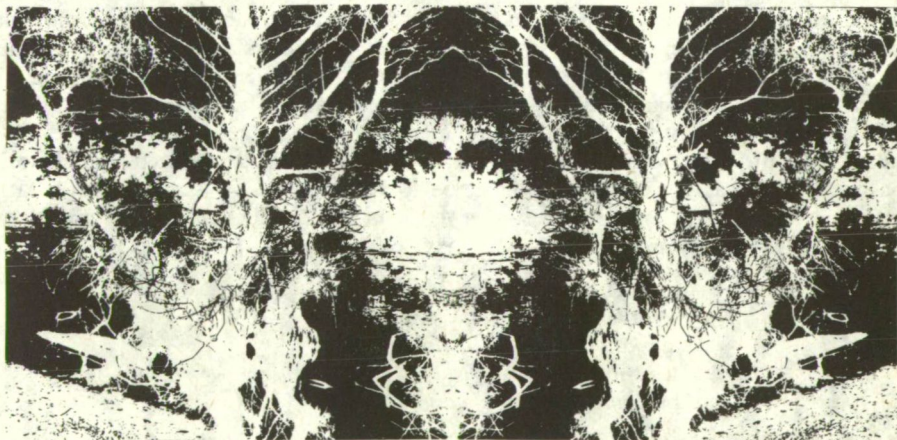
Mit foghat mindebből képeibe egy magyar fotós, ha nem akar beleveszni a részletekbe, de elő akarja hívni a kolostorok minden jelentésrétegét? Szabóky albuma a meggyőző felelet. Nem szorítkozik a tájra, az ikonok iránti heveny érdeklődés sem téríti el szándékától. Könyve nem freskók és boltívek albuma, hanem a kolostorok *világának* páratlan szépségű tárlata. Azért kivételes, mert hiteles cáfolat, a mindenkori bennszülött jogos aggodalmára: „Ki gépen száll fölbe, annak térkép e táj.” Szabóky érti a történelem, a táj s az architektúra közös nyelvét. Úgy fényképezett, hogy kitessék: a hegyek s az erdők létük értelmeként övezik, rejtik a kolostort. A freskók sérülései időütötte, történelemmarta sebekként tagozódnak a kép eredeti arculatába. A gerendák, deszkák repedéseit, mintha az idő patakjai vájták volna, a romok épen maradt részletei a hajdani egész felé terelik a képzeletet, de a pusztulás tényét a rávetülő napfény sem feledteti. A hajdani szentek arcán emberi a zordság, a mai papokén szelíd a gond. Látszik, sokat tudnak emberről és világról, de hivatásuk a jóság.

Valóban ilyenek vagy csak Szabóky elfogulatlan derűs figyelme révén szelídültek ünnepivé? A kérdés az album talán legsajátosabb vonására utal: a színek s a fények iránti szomjú-ságra. Szabóky képein valóban — ahogy Illyés írja — „ragyognak a tárgyak”. Művészetének nemességét azonban éppen az biztosítja, hogy ez a ragyogás olyan tárgyyszerű és szerves, hogy csak az élő világhoz hasonlítható. S nemcsak azért, mert forrása sohasem ívlámpa, hanem mindig a nap; a nap, mely hozzátartozik ehhez a világhoz, hanem azért is, mert olyan színek felett, olyan szögben és erősséggel van jelen a képen, amilyen a kép természetéhez illik. A freskók komor csöndjében nyoma sincs, ott a világosabb színek is hihetetlen tapintattal erősítik fel az időfakította részleteket, az udvarok, kerengők, árkádok nyitott térségein annál változatosabb fény és árnyék dimenziókat kitüntető viszonya. Ilyenkor van elemében Szabóky, de sehol sem adja át magát a fény-árny játék mámorának. A célja mindig magasabb: valami konstruktivista egységbe fogni a nap kegyelmével megáldott pillanatot. Ehhez annyi aspektust talál, ahány ilyen képet közül. Olyan aspektusokat, ahonnan artisztikus egységben az emberi kedély kontrasztjaival tárul elénk a látvány, s ettől a valóságban, közlőreldől toldozottnak, vegyesnek tetsző kép tiszta, üde és rendezett szépségként jelenik meg. Még az egymáshoz hajló főpapok szertartása is ilyen ambivalens izgalmat ébreszt: egzotikum és modern szinkompozíció is.

A fényben-ázó háztetők vasarelys játéka legszembeötlőbb bizonyítéka e szándék tudatosságának. S ennek ismeretében csak növekszik ámulatunk az alázat és érzékenység iránt, mely nem engedi, hogy a fénymámor feloldja a kolostori világ komoly és gazdag valóságát, épp csak a derengés finom színeivel hozza közelebb s hangolja össze azzal a belső szemérmes ragyogással, melyet Szabókyban ez a világ ébresztett. Bizonyos, hogy ezáltal hozzánk, napjainkhoz is közelebb került ez a világ.

Ha egyetlen szóval kellene jellemeznem Szabóky képeit, azt mondanám: poétikusak. Szerencse, hogy Juhász Péter tanulmánya, a lírai hangütés után az ismeretközlés objektív nyelvén mondja el, amit a kolostorok világáról tudni érdemes. Ez a rendeltetés. Ám a képek által sejtetett történelmi tartalmak mégis így, e tanulmány révén tudatosulhatnak. Inspirációt én is kaptam tőle. Ezt a történelmi szempontú áttekintést hasznosan egészíti ki Peter Petrov ismertetése, mely betűrendben közli minden kolostorról külön-külön architektúrája adatait. Ezek az információk azonban szabatosan rendezett, tiszta képpé állnak össze, így folyamatos és külön-külön való olvasásuk is lehetséges. Élő szöveg tehát ez az információcsoport, s érdeke lehet ez Zergi Zsuzsának is, aki bolgárból magyarra fordította. Végül német, angol, francia és orosz nyelvű ismertetés zárja az albumot. S ha ebben a sokirányú tájékoztatás szokásán túl az is kifejeződik, hogy a kiadó bízik a könyv határainkat átlépő hatásában, akkor osztozunk bizalmában. A gyönyörű papír, a tipográfiai munka színvonala, az egész kiállítás nemes szépsége zavartalanán szilárdítja ezt a bizalmat, s nagyon megérdemelné a szakszerűbb méltatást.

KISS FERENC

VÁRNAI LÁSZLÓ FOTOGRAFIKÁJA